

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Hans Achterhuis

Met alle geweld. Een filosofische zoektocht

Uitgeverij Lemniscaat | 2008 | 793 pp. | gebonden | € 59,95 | ISBN 9789047701200
| paperback | € 44,95 | ISBN 9789047701279

Geweld als permanent gevaar

door *Bart Jan Spruyt*

Historicus en publicist, voorzitter van de Edmund Burke Stichting.

De bochten die sommige mensen in hun leven nemen, kunnen duizelingwekkend zijn. Hans Achterhuis (Hengelo, 1942) was na zijn studie theologie en filosofie al pijprokend werkzaam bij onverdacht linkse organisaties als het Werelddiaconaat van de Nederlandse Hervormde Kerk en het Nederlands Centrum voor Buitenlanders. Hij was een idealist, een antiapartheidsactivist en een pleitbezorger van de Derde Wereld. Hij publiceerde boeken als *Filosofen van de derde wereld* en verdedigde daarin een instrumentele visie op geweld. Of geweld goed is en gerechtvaardigd, hangt af van de vraag welk middel het dient, was destijds zijn standpunt. Geweld mag om een gewenst, links doel te bereiken. Wanneer geweld wordt gebruikt voor bevrijding of emancipatie, dan is geweld goed; dient het om anderen te onderdrukken of uit te buiten, dan is het slecht. Che Guevara en Mao Zedong kregen dan ook een goede pers van de jonge Achter-

huis, evenals de ‘pan-Afrikaanse denker en vrijheidsstrijder’ Frantz Fanon, auteur van *De verworpenen der aarde* (1961). Achterhuis vernoemde een zoon zelfs naar Che.

Dat ‘tegen zichzelf in denken’ deed hij als filosoof, verbonden aan achtereenvolgens de Universiteit van Amsterdam, de Landbouwuniversiteit Wageningen en de Universiteit Twente. Achterhuis ging in 2007 met emeritaat.

In 1979 publiceerde Achterhuis het boek *De markt van welzijn en geluk*, waarin hij de welzijnssector niet beschreef als de instantie die burgers tegen de anonieme macht van de overheid beschermt, maar als een sector die haar eigen vraag scheidt en mensen daartoe afhankelijk maakt en houdt van de geboden hulp. En toen de krakersrellen in de Amsterdamse Vondelstraat begin jaren ’80 gewelddadig uit de hand liepen, begreep Achterhuis dat daarmee een maatschappelijke grens werd overschreden en nam hij afstand van het linkse, gewelddadige activisme. Daarna volgden geleerde en verhelderende boeken over begrippen als schaarste, utopie en goede bedoelingen. Goede bedoelingen leiden vaak tot meer slachtoffers dan dat zij slachtoffers helpen. Schaf de ontwikkelingshulp maar af, betoogde Achterhuis inmid-

dels ook, en realiseer je dat ook een ideaal als de verzorgingsstaat slechte gevolgen kan hebben.

Hans Achterhuis ontpopte zich meer en meer als een lichtelijk gedesilluseerde ex-idealist die het als filosoof als zijn maatschappelijke taak zag om het publiek van ‘actualiteitsanalyses’ te voorzien: een toetsing aan wijsgerige criteria van de praktijken en gedachten die op een gegeven moment *en vogue* kunnen zijn, om zodoende vooronderstellingen bloot te leggen en actuele kwesties te verhelderen.

* * *

Voor iemand die dat als zijn taak beschouwt en na zijn emeritaat een boek over geweld afrondt, had voor de publicatie van dat boek geen beter moment kunnen uitkiezen dan de herfst van vorig jaar, toen de kwestie-Duyvendak speelde. Duyvendak, Tweede Kamerlid voor GroenLinks, bracht vorig jaar zomer een boek uit over zijn verleden als activist en maakte in een begeleidend persbericht met trots melding van zijn inbraak in het ministerie van Economische Zaken. Dat maakte, zoals we ons herinneren, een korte maar hevige discussie los over het linkse geweld in de jaren '80.

Ook Achterhuis mengde zich in die discussie (*de Volkskrant*, 2 september 2008), en zijn interventie was eigenlijk de meest verhelderende van alle bijdragen uit die tijd. Duyvendak liet zich na zijn ostracisme ontvallen dat hij inmiddels tegen diefstal was omdat hij anders geen argumenten had wanneer rechtse mensen ook gingen stelen. Diezelfde instrumentele visie dus: als linkse mensen voor de goede zaak uit stelen gaan is er niets aan de hand, maar als rechtse mensen documenten uit een ministerie ontvreemden dan kan dat natuurlijk niet. Het hoge, utopistische doel blijft zo de gewelddadige middelen heiligen, stelde Achterhuis vast.

Achterhuis had ondertussen een studente ontmoet, een keurig opgevoede studente van goede komaf, die hem vertelde dat ze tijdens de krakersrellen zo was meegesleept door het geweld dat ze overal om zich heen had gezien, dat ze spontaan ook met stenen was gaan gooien en onder andere een ruit van een bank had doen sneuvelen. En ze had verder willen gaan, nog meer ruiten in willen gooien en ook de politie met stenen willen bekogelen. Vanwege de ‘kick’, naar ze zelf zei.

Daarmee werd het tijd voor een verhelderend boek over geweld. Dat boek, bijna achthonderd pagina's dik, biedt zowel een filosofische analyse van geweld als een soort persoonlijke verantwoording. Het is een magistraal werk, een meesterwerk dat de voorlopige bekroning van een lange en mooie carrière vormt. Het legt getuigenis af van een gedrevenheid en een hang om niets over het hoofd te zien, en dat heeft ongetwijfeld met de persoonlijke achtergrond van de auteur te maken. ‘Er is niets dat de geest scherper concentreert op een vraagstuk dan de ontdekking dat men het bij het verkeerde einde heeft gehad’, zo tekent Achterhuis aan, en het is hem gelukt langdurig scherp en geconcentreerd te blijven. Wat het boek als boek betreft: het is mooi uitgegeven, en het is helder en toegankelijk geschreven. Het enige nadeel, wat mij betreft, is dat het zozeer is uitgegroeid tot een alomvattend overzichtswerk dat het geen dienst kan doen als een soort politiek pamflet dat een stoot kan geven aan het weer stilgevallen debat over de jaren '80. De leeswijzer is een apart hoofdstuk van tien pagina's! En hoe interessant en leerzaam de uitvoerige excursen over Von Clausewitz, Hannah Arendt, Thomas Hobbes, Hegel en Fukuyama, Sartre en Carl Schmitt ook zijn, hoe verrassend ook de intermezzo's met schrijvers als Coetzee en Tolstoj – we weten toch allang dat Achterhuis zichzelf wat dit betreft helemaal niet meer

B
O
E
K
E
N

hoeft te bewijzen? Een boek dat de actualiteit wil dienen, loopt hiermee het gevaar, vrees ik, dat het als een soort naslagwerk in de boekenkast verdwijnt en geen dienst doet als de stukgelezen en onderstreepte tekst

Als zijn boek inderdaad in de boekenkast verdwijnt, zou dat zonder meer jammer zijn

aan de hand waarvan levendige debatten worden gevoerd. Maar misschien toont deze kritiek niet meer aan dan dat ik een boek wil dat Achterhuis helemaal niet heeft willen schrijven.

Als zijn boek inderdaad in de boekenkast verdwijnt, zou dat zonder meer jammer zijn. Achterhuis heeft zeer verstandige, zo niet wijze dingen te melden in dit uitgebreide onderzoek naar de verschillende verschijningsvormen van geweld, hun onderlinge verbindingen en de mechanismes erachter. De centrale stelling is eigenlijk dat kwaad en geweld geen toevallige en incidentele zaken zijn. Bronnen van geweld — zoals de behoefte aan erkenning, het denken in tegenstellingen tussen wij en zij, en de drang tot imitatie van gedrag — liggen volgens Achterhuis in de menselijke natuur besloten. Geweld is daarmee diep in het menselijke bestaan verankerd, een verschijnsel dat altijd onder ons zal zijn. Niets is zo utopisch als de afschaffing van geweld. Achterhuis schrijft: ‘Alleen wanneer we leren leven met geweld, kunnen we ook leren het te domesticeren. Elke poging om het geweld radicaal uit te bannen, bergt het risico in zich het ongewild op te roepen en te vergroten.’

Achterhuis heeft het dus vooral over de relatie tussen utopisch denken en alle andere vormen van (links of rechts) idealisme enerzijds, en geweld anderzijds. We moeten

bescheiden zijn in onze doelstellingen, constateert hij heel conservatief, want goede bedoelingen zijn gevaarlijk in een werkelijkheid die van nature en niet zomaar toevallig zeer weerbarstig is. En grote doelen vragen altijd grote aantallen slachtoffers: geloof in maakbaarheid kan een levensgevaarlijke illusie worden. De hoogste idealen hebben de meeste slachtoffers gekost. Wat voor Achterhuis overblijft is een ‘idealistisch machiavellisme’: een idealisme dat uitgaat van de problemen en wetmatigheden van de realiteit en daarmee illusieloos te werk gaat. ‘Alleen wie op een politiek-realistische wijze zowel de verantwoordelijkheden als de verleidingen van de macht onderkent, verschaft zichzelf de mogelijkheden om haar enigszins te temperen.’

Is er iets te doen tegen geweld? Wat je niet kunt uitbannen, kun je wel leren hanteren. In een boek waarin geweld en de onveranderlijke menselijke conditie zozeer met elkaar in verband worden gebracht, had ik eigenlijk wat meer over opvoeding, onderwijs, en een beschavingsideaal verwacht. Dat aspect is vooral aanwezig in wat Achterhuis schrijft over het grote belang van de morele onverschrokkenheid van non-conformistische eenlingen. Achterhuis voert Anton Schmidt op, een soldaat uit het Duitse leger die in Polen Joodse partizanen heeft geholpen. Achterhuis benadrukt ook het belang van sterke democratische instituties om geweld te kanaliseren. Wanneer de strijd om erkenning inderdaad het centrale principe van de geschiedenis is, dan is niets zo belangrijk als een publieke ruimte waarin iedereen zijn zegje kan doen en alle frustraties en alle onbehagen bij voorbaat worden gedeëscaleerd.

En zelfinzicht is natuurlijk belangrijk. ‘To know how bad we are is an excellent recipe for becoming worse’, schreef C.S. Lewis ooit. Het benadrukken van de duistere psycho-

B
O
E
K
E
N

logische drijfveren die in onze geest rondspoken, wat ons dag en nacht tot potentiële moordenaars maakt, is niet zo zinvol. Het gaat er veeleer om, schrijft Achterhuis in het voetspoor van Arendt, om te leren denken en oordelen. 'Dat zal eerder de flexibele en

.....
.....
.....
*Zijn bereidheid om visies en
perspectieven voortdurend te
herzien, getuigt van kracht*
.....
.....

non-conformistische burgers voortbrengen die volgens Arendt bestand zijn tegen de totalitaire verleiding, dan de zoektocht naar de Eichmann in onszelf.'

Maar verder is het vooral een kwestie van hopen en bidden. Want Achterhuis is zeer pessimistisch. (En wat dat betreft is het maar gelukkig dat Achterhuis zijn studie voor het uitbreken van de ontwrichtende kredietcrisis heeft afgerond!) Een nieuwe Holocaust, schrijft hij, is nooit uitgesloten, en de ontworteling en extreme gewelddadigheid die je in een land als Zuid-Afrika aantreft, zou

den wel eens het voorland kunnen zijn van het politieke, etnische en criminele geweld dat ons misschien wel te wachten staat. Voor Achterhuis is Zuid-Afrika een soort laboratorium van de toekomstige verhoudingen tussen arm en rijk, blank en zwart, westerse landen en de derde wereld.

Dit boek dwingt veel respect af, niet alleen vanwege de omvang en de erudiete inhoud, maar ook vanwege de auteur, die met een bewonderenswaardige openheid van geest en voortdurende zelfreflectie dui-zelingwekkende bochten in zijn leven heeft durven nemen. Die bereidheid om visies en perspectieven voortdurend te herzien, getuigt volgens Achterhuis van 'zwak denken'. Maar het getuigt van kracht, juist omdat die positie van openheid, wanneer zij leidt tot nieuwe stellingnames en het afscheid nemen van eerdere opinies, toch altijd ook met een zekere tegenzin zal worden ingenomen. Het resulteert in ieder geval in realisme en bescheidenheid, en een illusieeloosheid die een bron van kracht kan zijn. In een wereld van louter Achterhuizen zou het met dat geweld best eens mee kunnen vallen.

B
O
E
K
E
N